Dalarnas museum

Kulturhistorisk inventering

GRÄNGESBERGS KYRKOGÅRD

Antikvarisk rapport 2014:2

Dalarnas museum

Kulturhistorisk inventering

GRÄNGESBERGS KYRKOGÅRD

Antikvarisk rapport 2014:2

FÖRFATTARE: Lovisa Smedberg & Lars Jönses
Dnr: 95/13
Layout: Lovisa Smedberg
Omslag: Grängesbergs kyrkogård.
Foton: Alla foton i rapporten är tagna av Lovisa Smedberg eller Lars Jönses, Dalarnas museum

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING 7

INLEDNING 9

Bakgrund 9

Syfte 9

Metod 10

Kriterier för kulturhistorisk bedömning 11

Inventeringens upplägg 12

KYRKOGÅRDEN 13

Gruvsamhällets expansion och den första kyrkogården 13

Arkitekt Lars Israel Wahlman och den nya kyrkogårdskonsten 14

Nya kyrkogården i Grängesberg: planer och verklighet 15

Läge och beskaffenhet 16

Entréer, vägar och stödmurar 17

Gravkvarter och gravar 20

Byggnader 24

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården 24

KVARTER OCH GRAVVÅRDAR 26

Kvarter LB 27

Kvarter UB 29

Kvarter FA & LL 30

Kvarter UU 36

Kvarter UA 38

Kvarter EB & FE 39

Kvarter FF 40

Kvarter FC 41

Kvarter CA & LA 43

Askgravlund & Minneslund 44

Kvarter FG & UC 45

Kvarter FD 46

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 49

BILAGA 1 50
BILAGA 2 50

SAMMANFATTNING

På uppdrag av församlingen har Dalarnas museum genomfört en kulturhistorisk inventering av Grängesbergs kyrkogård. Inventeringen syftar till att identifiera de kulturhistoriska värden som finns på kyrkogården. En stor mängd gravvårdar har inventerats. En kulturhistorisk bedömning har utförts efter kriterierna **ålder**, **konsthistoria** och **lokalhistoria**. Gravvårdarna har sedan delats in i två grupper; **högt** eller **mycket högt** kulturhistoriskt värde. De med mycket högt kulturhistoriskt värde bör bevaras på plats i ursprungligt utförande och de med högt kulturhistoriskt värde bör bevaras men kan försiktigt ombearbetas. Rapporten omfattar historik och beskrivning samt karaktärisering av dagens kyrkogård och kulturhistorisk bedömning av kvarteren, med lista över kulturhistoriskt intressanta gravvårdar.

Grängesbergs kyrkogård ritades av Lars Israel Wahlman och anlades år 1923. Wahlman var en av de mest betydande förnyarna av den svenska trädgårdskonsten och argumenterade för att park- och skogskyrkogårdar skulle anläggas utifrån naturens förutsättningar. Kyrkogården har utvidgats i flera etapper. På 1940-talet gjordes en stor utvidgning åt söder efter ritningar av Erik Fant. På 1950-talet utökades kyrkogården med ett kvarter dit gravarna från ortens första kyrkogård flyttades då den kom att ligga på gruvans rasriskområde.

Gravvårdarna, dvs. t.ex. gravstenar och omgivande inramning, på kyrkogården är av varierande utformning. Det förekommer dock mycket få kors i trä eller smide, den stora majoriteten gravvårdar är stående i sten –främst granit. Grängesbergs kyrkogård har i sin helhet ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Kyrkogården är indelad i 16 kvarter av olika storlek. Kvarteren har sammanfattningsvis bedömts enligt följande:
Kvarter LB: Ursprunglig kvarter med ett enhetligt intyck. Samtliga stenar från tiden före år 1945 bör bevaras på plats.
Kvarter UB: Ett av de yngre kvarteren som bör utvecklas med nya gravvårdar i samma storlek som befintliga gravvårdar.
Kvarter FA & LL: Det största kvarteret, ursprungligt och det mest monumentalt planerade. Ett stort antal gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt värde.
Kvarter UU: Urnkvarter från 50-talet, mycket välplanerat och genomtänkt. Strukturen bör bevaras.
Kvarter UA: Ett av de yngre kvarteren som bör utvecklas med nya gravvårdar i samma storlek som befintliga gravvårdar.
Kvarter EB & FE: Ett av de yngre kvarteren som bör utvecklas med nya gravvårdar i samma storlek som befintliga gravvårdar.
Kvarter FF: Ett av de yngre kvarteren som bör utvecklas med nya gravvårdar i samma storlek som befintliga gravvårdar.
Kvarter FC: Kvarter med stark skogskyrkogårdskaraktär. Strukturen bör bevaras.
Kvarter CA & LA: Ett av de yngre kvarteren som bör utvecklas med nya gravvårdar i samma storlek som befintliga gravvårdar.
Kvarter FG & UC: Kyrkogårdens yngsta kvarter som bör utvecklas med nya gravvårdar i samma storlek som befintliga gravvårdar.
Kvarter FD: Samtliga gravvårdar är flyttade från den gamla kyrkogården på gruvans rasriskområde. P.g.a. av ålder samt konsthistoriska och lokalhistoriska skäl bör samtliga gravvårdar bevaras på plats.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Gränge-Säfsnäs församling har Dalarnas museum genomfört en kulturhistorisk inventering av Grängesbergs kyrkogård. Fältarbetet genomfördes under juli 2013 och rapportarbetet genomfördes 2013-2014. Arbetet har utförts av byggnadsantikvarierna Lars Jönses och Lovisa Smedberg.

Syfte

Inventeringen syftar till att identifiera de kulturhistoriska värden som finns på Grängesbergs kyrkogård. Inventeringen ska lyfta fram de områden eller de gravvårdar med speciellt kulturhistoriskt värde, som bör bevaras för att kyrkogårdens och Grängesbergs samlade historia ska förstås. Det finns ett stort behov av att kartlägga vilka gravvårdar som har ett kulturhistoriskt värde då gravrätten har gått ut på ett stort antal gravar. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltning och skötsel av kyrkogården samt ge riktlinjer för hantering vid återlämning av gravvårdar. Inventeringen ska också vara ett stöd vid handläggning av kyrkoantikvarisk ersättning.

En majoritet av gravvårdarna kan sägas ha ett kulturhistoriskt värde –t.ex. är de flesta gravvårdar tidstypiska. Rådande förutsättningar i den moderna förvaltningen kräver dock att endast vissa gravvårdar pekas ut för bevarande.

Vy mot östra delen av kyrkogården.

Vy mot södra delen av kyrkogården och kvarter FC.

Metod

Inventeringsarbetet har i stort följt Centrala Gravvårdskommittén, CGK:s, riktlinjer, framställda i *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*, samt riktlinjer från Länsstyrelsen Dalarna. Arbetet har varit uppdelat i tre delar, nämligen fältarbete, historisk efterforskning samt rapportarbete. Inledningsvis inventerades kvarteren översiktligt, varvid karaktäriseringar av samtliga kvarter gjordes på blanketter framställda för detta ändamål. Den historiska efterforskningen har innefattat studier av äldre gravkartor, arkivhandlingar och hembygdslitteratur. Därefter inventerades samtliga gravvårdar, varvid vissa beskrevs på särskilt upprättad blankett, se bilaga 1.

Efter fältarbetet har vissa uppgifter, såsom titlar och förekomsten av sandgravar, registrerats på de kartor som ligger till grund för församlingens gravbok. Museet har fått tillgång till de shapefiler som utgör underlag till kartorna i GIS. Samtliga gravvårdar som inventerats har fotograferats. Arbetet har således omfattat ett stort antal bilder, varav endast en liten andel återfinns i rapporten. Foton levereras till församlingen på medföljande USB-minne.

Kriterier för kulturhistorisk bedömning

Gravvård FA106 över Erik Andersson.

Kyrkogården i sin helhet har ett kulturhistoriskt värde och är skyddad genom Kulturmiljölagen (1988:950).

Följande kriterier har legat till grund för den kulturhistoriska bedömningen av kyrkogården och dess gravvårdar. En gravvård kan vara kulturhistoriskt värdefull enligt en eller flera kriterier. Kriterierna grundar sig på de kriterier som fastställs i CGK:s handbok.[1]

Kriterierna är:

1. **Gravvårdens ålder:**

- Gravvårdar som flyttats från den första kyrkogården.
- Gravvårdar med ålderdomliga eller unika yrken och titlar.
- Gravvårdar av gjutjärn, smide, trä eller sällsynta bergarter.

2. **Konsthistoria:**

- Gravvårdar som har betydelse för kyrkogårdens arkitektoniska uppbyggnad.
- Gravvårdar som är speciellt representativa med tidstypiska drag.
- Gravvårdar som är mycket sällsynta eller ovanliga.

3. **Lokalhistoria:**

- Gravvårdar i material med anknytning till Grängesberg eller Dalarna.
- Gravvårdar över berömda personer som haft speciell anknytning till Grängesberg.
- Gravvårdar med yrkestitlar representativa för Grängesberg.

Gravvård FA349 över el-montören C. Napoleon Gustavsson.

[1] CGK Centrala Gravvårdskommittén (2007)

Dessa kriterier kan vara av varierande styrka, därför har gravvårdarna delats in i:

Gravvårdar med högt kulturhistoriskt värde

→ bör bevaras på ursprunglig plats, men kan återanvändas efter försiktig ombearbetning.

Gravvårdar med mycket högt kulturhistorisk värde

→ bör bevaras på ursprunglig plats och i ursprungligt utförande.

Inventeringens upplägg

Rapporten omfattar en översiktlig historik och nulägesbeskrivning av kyrkogården. Vidare följer karaktäriseringar och kulturhistorisk bedömning av de olika kvarteren, med tillhörande lista över kulturhistoriskt intressanta gravvårdar inom respektive kvarter. Rapporten innehåller ett stort antal foton och kartmaterial. Som komplement till rapporten finns även olika digitala kartor samt inventeringens fältdokumentation.

Grängesbergs kyrkogård, de olika kvarteren markerade i olika kulörer.

KYRKOGÅRDEN

Gruvsamhällets expansion och den första kyrkogården

I slutet av 1800-talet eskalerade tillväxten av tätorten Grängesberg i samband med gruvbrytningens dramatiska expansion. I och med bildandet av Grängesbergsbolaget, TGO, år 1896 var de organisatoriska och ekonomiska förutsättningarna för storskalig industriell gruvbrytning och malmutfrakt slutligen på plats. Folkmängden i Grängesberg ökade kraftigt och uppgick år 1891 till 1 663 personer. Kommunalt och kyrkligt tillhörde orten Grangärde landskommun respektive församling. Kyrkliga handlingar utfördes i gamla skolan och endast en gång per kvartal. År 1892 tog gruvfältens ägare beslut om att uppföra ett kapell öster om gruvans dagbrott, på den så kallade hängväggssidan. Kapell, klockstapel och kyrkogård invigdes samma år. Omvandlingstakten i området fortsatte att vara hög och på 1910-talet, i och med ökad brytning på djupet, började området öster om dagbrottet att undermineras. En utvidgning av kyrkogården befanns därmed inte vara möjlig och man började planera för en ny kyrkogård vid Skackelbacken längs vägen mot Klenshyttan (idag riksväg 50 mot Ludvika).

Lars Israel Wahlman, en av tidens mest ansedda arkitekter, fick i uppdrag att lämna ritningsförslag till ny kyrkogård, gravkapell och plats för ny kyrka. De första ritningarna presenterades 1921. År 1923 skänkte Grängesbergsbolaget markområdet till församlingen och den nya kyrkogården invigdes samma år. Därefter benämndes kyrkogårdarna Gamla kyrkogården respektive Nya kyrkogården eller bara ”kyrkogården”. De sista begravningarna på Gamla kyrkogården ägde rum 1936. De begravda stoften på den första kyrkogården flyttades slutligen på bekostnad av gruvbolaget 1951-53 över till en särskild iordningsställd del av Nya kyrkogården, kvarter FD. Den kallades Lilla kyrkogården men övertog senare benämningen Gamla kyrkogården. Den gamla kyrkogården vid gruvans rasområde tillföll därefter Grängesbergsbolaget. En ny kyrka invigdes 1974 ett stycke väster om den nya kyrkogården och den gamla kyrkan flyttades 1976 till Orsa. År 1990 lades gruvan ned och befolkningsmängden, som 1970 uppgått till 5 959 personer, minskade till 3 481 personer år 2010.

Kvarter FD med gravar flyttade från gamla kyrkogården vid gruvans rasområde.

Arkitekt Lars Israel Wahlman och den nya kyrkogårdskonsten

Arkitekt Lars Israel Wahlman, från Hedemora, var i början av 1900-talet en av landets ledande arkitekter, i synnerhet rörande kyrkoarkitektur. Enligt konsthistoriker Catharina Nolin var Wahlman också en av de mest betydande förnyarna av den svenska trädgårdskonsten. Kring år 1900 formulerades nya idéer om trädgårdskonsten och kyrkogårdarna. Naturen började beaktas som en tillgång i anläggandet av parker och trädgårdar. På kyrkogårdarna kom 1800-talets storvulna gravmonument under kritik. Wahlmans första uppdrag att rita en kyrkogård var Djursholms kyrkogård i mitten av 1910-talet. Enligt Nolin kan planerna och beskrivningarna från Djursholmsuppdraget tillsammans med ett föredragsmanuskript från 1915 ses som ett av Wahlman formulerat program för hur begravningsplatser, gravar och gravskick generellt borde ordnas:

Kvarter FA och kapellet.

Wahlman argumenterade för att anlägga park- och skogskyrkogårdar utifrån naturens förutsättningar, präglade av lugn och harmoni. Befintlig växtlighet skulle tas tillvara för att skapa stämning. Enkla gravvårdar, noggrann planering och differentierade gravtyper skulle bidra till att jämna ut intrycket av sociala skillnader och skapa enhetlighet. (Nolin s180ff)

Allén fram till kapellet genom kvarter LB.

Nya kyrkogården i Grängesberg: planer och verklighet

Nya kyrkogården i Grängesberg har i huvudsak formats efter två större planer från två skilda epoker:

- Arkitekt Lars Israel Wahlmans plan för den nya kyrkogården 1921.
- Arkitekt Erik Fants generalplan från 1947.

Ingen av planerna kom i sin helhet att genomföras. Wahlmans plan genomfördes endast på den först iordningsställda delen av kyrkogården, den västliga platån. Även där följdes endast delvis hans plan rörande exempelvis gravvårdarnas utformning. Av Fants plan genomfördes de viktigaste större delarna: kyrkogårdens utvidgning närmast öster om platån, skogskyrkogården söder om platån samt den så kallade Lilla kyrkogården eller senare Gamla kyrkogården (kvarter FD) dit stoften från den första kyrkogården flyttades. Sannolikt ritade också Fant området för urnor öster om gravkapellet. I slutet av 1950-talet fick arkitekt Hakon Ahlberg i uppdrag att planera för kyrkogårdens utvidgning ytterligare i östlig riktning. Endast en mindre del av den planen förverkligades. På 1970-talet planerades och utbyggdes ett par mindre områden för urngravar. Landskapsarkitekt Peder Melin upprättade på 1980-talet planer för en minneslund samt för ytterligare områden på östra delen.

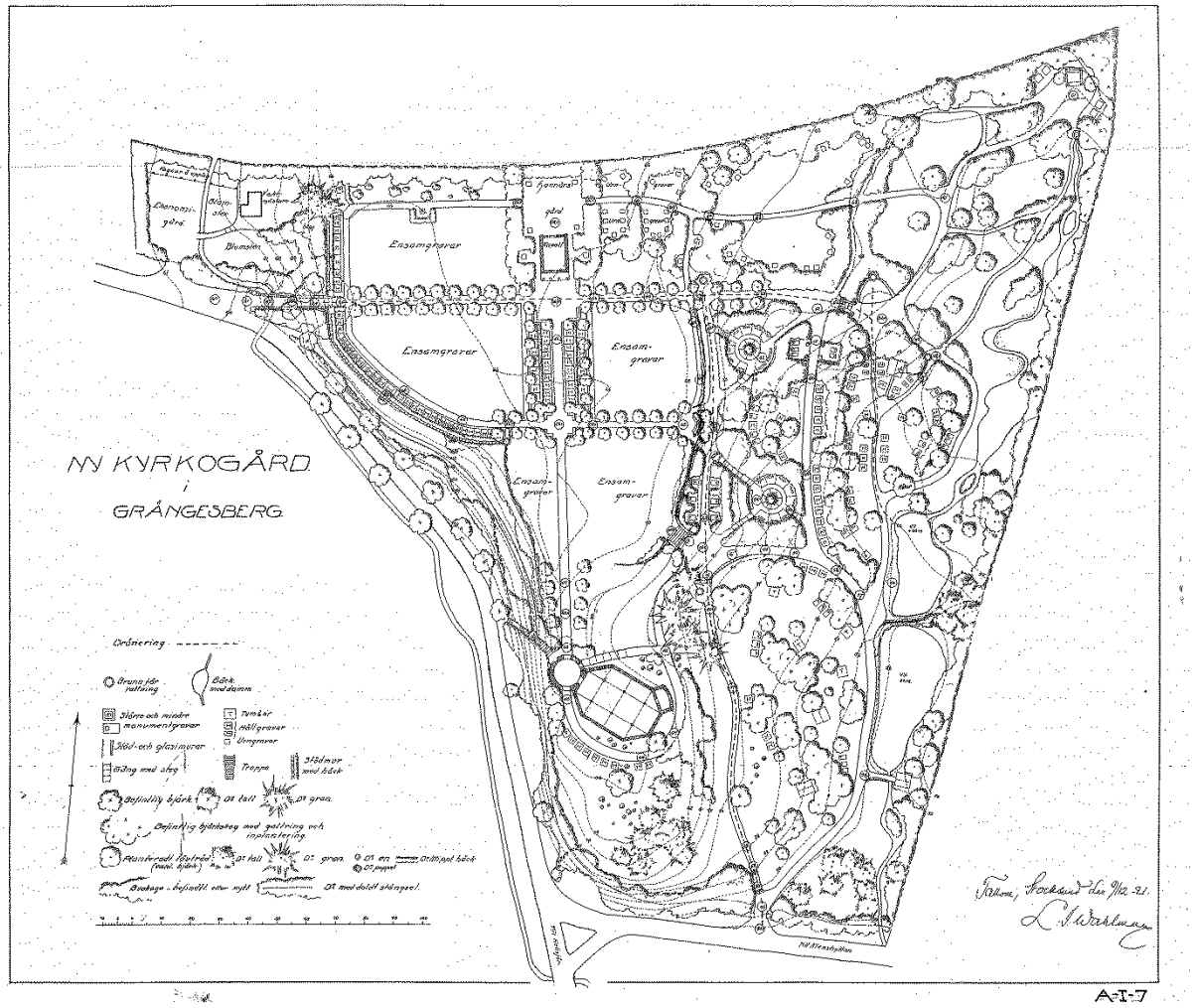

Wahlmans plankarta från 1921.

Med utgångspunkt i Wahlmans beskrivning daterad den 15 december 1921 beskrivs kyrkogården och historien om kyrkogården nedan som den ter sig år 2013.

Läge och beskaffenhet

Grängesbergs kyrkogård 2014.

Kyrkogården gränsar i norr till en järnväg i en nedschaktning och i söder till riksvägen mot Ludvika. Från riksvägen stiger marken norrut upp till en trekantig platå, som innan anläggningsarbetena påbörjades 1921 var uppodlad. Österut från platån lutar marken svagt i vad som 1921 var en naturligt dalformad skogspark. Här rinner en bäck och här finns flera källdrag. Den tydliga uppdelningen av området utgjorde grunden för Wahlmans idé om att dela upp kyrkogården i två olikartade delar: en högre belägen mer strikt formad begravningsplats på platån i väster respektive en lägre belägen skogskyrkogård i öster. I nordvästra hörnet tänkte sig Wahlman ett ekonomiområde. Den tallskogsbevuxna kullen i sydväst pekades ut som framtida plats för kyrkobyggnad.

Den tudelade uppdelningen kom i stort att genomföras och präglar än idag kyrkogården. Ekonomiområdet är dock numera placerat i nordöstra hörnet av området. På den tänkta platsen för kyrkobyggnaden i sydväst kom i stället en skogskyrkogård att färdigställas 1951 efter en plan av arkitekt Erik Fant i Stockholm. Utvidgningen i östlig riktning närmast platån gjordes även den efter Fants plan och var klar 1951. I sydöst ligger en helt avskild del i form av Gamla kyrkogården (tidigare Lilla kyrkogården). Den togs i bruk 1951-53 för att hysa merparten av de stoft som då flyttades från den första kyrkogården. Då hela den planerade kyrkogården är betydligt större än behovet har endast delar av områdets östra hälft tagits i bruk. De senaste utvidgningarna har rört mindre askgravplatser.

I östra delen av kyrkogården finns ett dalformat skogsområde med en bäck med flera dammar.

Entréer, vägar och stödmurar

I enlighet med Wahlmans plan ligger den i rustik stil formade huvudentrén i väster. Uppfarten är uppschaktad mellan stödmurar och flankeras av stolpar på vilka prismaformade stenblock har ställts. Prismorna förekommer även i en skiss av Wahlman till entréparti för Botaniska trädgården i Göteborg år 1921. De genomfördes dock endast på Grängesbergs kyrkogård. På södra stolpens utsida finns årtalet 1923 inhugget inuti en triangel. Wahlman gjorde 1923 också ritningsförslag till den yttre entréns grindar i smide men grindarna är idag avhängda. Barriärmurarna längs vägen är avtäckta med hällar. Vägen löper på en stenbro över en ravin upp till ett krön och ett monumentalt men enkelt grindparti i form av två höga stolpar av pikhackad mörk granit. Uppe på stolparna sitter dekorativa urnor av gjutjärn eller rökelsekar med förebild i empirens cassoletter. Med placering vid entrén har urnorna troligen en djup symbolisk mening och kan påminna om andens uppstigande till himlen. På Wahlmans ritning från 1922 över den inre entrén stiger rökslingor verkligen upp ur urnorna. Enligt ritningen skulle denna port kunna stängas med en kedja av smidesjärn, men idag återstår endast kedjans fästen i stolparna. Den asfalterade huvudvägen i form av en björkallé fortsätter därefter rakt fram i östlig riktning till en utvidgning framför begravningskapellet. Huvudvägen fortsätter ytterligare i samma riktning till ett stort kors i östra kanten av platån. Korset är ett av de två som gruvans mekaniska verkstad 1953 lät tillverka i järn för att ställa upp på kyrkogården enligt

Västra entrén med dess ingång prydd med prismaformade stenblock.

Västra entrén från kyrkogården, med pelare prydda med rökelsekar.

arkitekt Fants förslag. Före korset bryts huvudvägen i enlighet med Wahlmans plan vinkelrät söderut för att så småningom ansluta till kyrkogårdens södra entré mot riksvägen. Södra entrén består av grindar i smidesjärn med vitputsade grindstolpar. Ett stycke längre österut har Gamla kyrkogården ett liknande entréparti. Utanför södra entrén finns en större grusparkering.

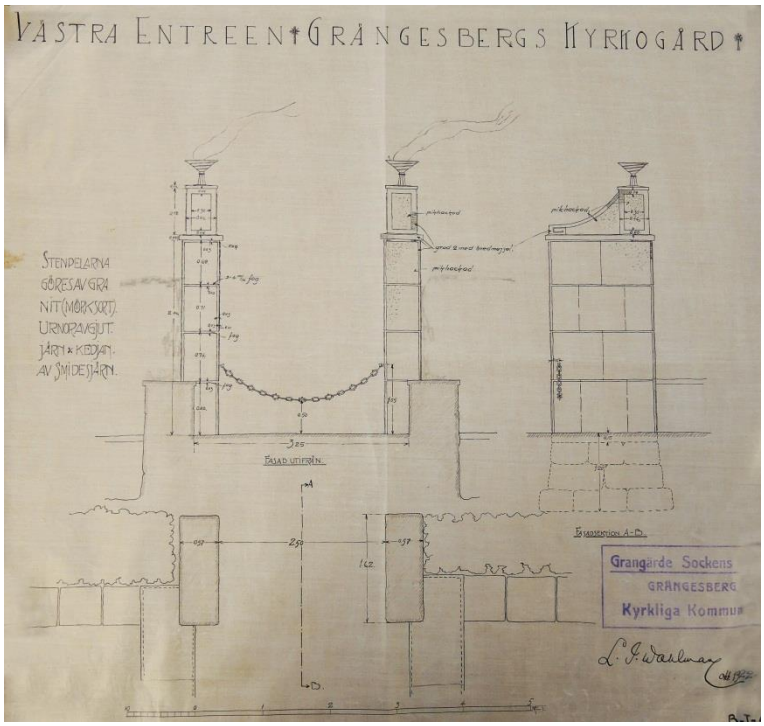

Wahlmans ritning på västra entrén, från 1922.

En andra större väg utgår från planen framför kapellet vinkelrät mot huvudvägen och sträcker sig i rakt sydlig riktning. Wahlman hade tänkt sig att den skulle leda fram till den framtida kyrkobyggnadens torn. Idag leder den i stället ned på den del som 1951 togs i bruk som skogskyrkogård. I siktlinjen rakt söderut från kapellet står det andra av arkitekt Fants kors. Framför korset böjer vägen av för att småningom ansluta till den större sydliga vägen till södra entrén.

Från grinden vid västra huvudentrén sträcker sig också en smalare väg sydväst om gravkvarteren. Den skär den andra större vägen och leder fram till platåns östra kant där den ansluter till en gångväg, som går längs med platåns östra kant men som inte finns med i Wahlmans plan. Huvudstråken på kyrkogården är asfalterade, medan mindre vägar är belagda med grus, som randkrattas. Många av kvarteren har inga

I kvarter FA:s östra del står ett av två järnkors tillverkade på gruvans mekaniska verkstad 1953.

Stödmur och trappa till platån och kvarter FA.

gångar inom sig, andra har gångstigar belagda med hällar av skiffer från Grythyttan.

I enlighet med Wahlmans plan begränsas platån i sydväst och väster av en stödmur, som fortsätter förbi huvudentrén i väster upp till norra gränsen. Platåns östra kant avslutas med stödmurar och tre trappor i rustik stil. Den stora trappan från platåns sydöstra hörn och ner i dalgången skapar ett monumentalt intryck.

I den vattensjuka dalgången nämner Wahlman anläggandet av system av rännilar och dammar med låga fördämningar. Idag finns sex stycken vattenspeglar längs vattendraget från norr till söder.

På skogskyrkogården, i vägens förlängning, står det andra korset från 1953.

Gravkvarter och gravar

Huvudvägen och den sydliga vägen liksom gravkapellets placering skapar ett axialt system på platån. I själva verket formas ett kors med korsmitt på planen framför gravkapellet. Catharina Nolin har pekat på att Wahlmans tanke med processionsväg som leder fram till kapellet knyter an till samtidens idéer om förnyelse av begravningar och om friluftsbegravningar. (Nolin s186)

Gravvård FA 35 till minne av omkomna vid sprängolyckan vid Dynamitfabriken 1926.

Wahlmans idéer om kvarter och gravvårdar

Strukturen skapar i Wahlmans plan fem kvarter som var ämnade för ensamgravar. (Idag de två kvarteren FA respektive LB.) Gravarna skulle efterhand upptas i besådd ängsmark och på dessa ytor menade Wahlman att endast trä- och järnkors borde förekomma. Öster och nordöst om kapellet, där jorddjupet var litet, reserverades ett sjätte område för urngravar. (Idag kvarter UU, sannolikt ritat av Erik Fant.) Norr om kapellet ritade Wahlman in en honnörsgård för att skapa högtidlighet. Familjegravar planerades efter platåns västra och sydvästra sida samt i två rader på vardera sidan av vägen, som leder rakt söderut från gravkapellet. Familjegravarna längs vägen söderut skulle ramas in av höga träd för att skapa intrycket av ett avskilt rum. Skogskyrkogården österut planerades i huvudsak för familjegravar.

Gravvård LB 410 över sömmerskan Maria Jansson.

Familjegravarnas monument borde, enligt Wahlman, göras stående vid gravar som hade fond av häck. Kanter av sten skulle undvikas. Monument som saknade fond av häck eller boské (formbunden häckplantering) skulle utformas som hällgravar eller tumbor (kistliknande gravvårdar). Wahlman kunde även tänka sig något enstaka mausoleum.

Välskött, krattad sandgrav.

Nuläget

Gravvårdarnas utformning har endast till viss del genomförts enligt Wahlmans plan. Tvärtemot Wahlmans idé förekommer inga äldre eller nyare trä- eller järnkors på platån. Endast några få trä- eller järnkors finns på kyrkogården överhuvudtaget med undantag av Gamla kyrkogården dit flera järnkors flyttats från den första kyrkogården. Det råder en nästan total dominans av gravvårdar av granit, varav de flesta är stående gravvårdar. Längs platåns västra kant, där marken reserverades för familjegravar, är gravvårdarna vanligen stående högre monument mot häckfond, enligt Wahlmans plan. Familjegravarna längs den andra vägen söderut från gravkapellet är dock inte utformade som hällar utan stående högre eller lägre gravvårdar. Många har också bevarade stenramar och ett betydande antal mer eller mindre vårdade sandgravar finns kvar. Träden som enligt Wahlmans plan skulle inrama familjegravarna längs vägen finns inte. Tumbor eller något mausoleum, som Wahlman nämnde, finns inte på kyrkogården överhuvudtaget. De flesta av gravvårdarna är mellan 50 och 100 cm höga. Ett fåtal riktigt stora gravvårdar finns. De är resta över personer som var engagerade i folk- och fackföreningsrörelserna vilket är anmärkningsvärt med tanke på att det vanligen på bruksorter är bolagets ägare och företrädare som på kyrkogården manifesteras med imponerande gravvårdar.

Kyrkogården är idag indelad i 16 kvarter. Platån och området närmast kring gravkapellet omfattas av fyra kvarter: FA, LB, UU och UB. Kvarter UU är en urnlund sannolikt ritad av Erik Fant och färdigställd 1953. Kvarteretet UB härbärgerar urngravar anlagda från och med 1970-talet och framåt. Skogskyrkogården i sydväst utgör ett kvarter (FC) och togs i bruk från 1951. I sluttningen öster om platån ned mot dalgången har marken jämnats till i terrasser där gravarna ligger på linjer i en arkitektonisk komposition enligt Fants plan från 1947. Österut ansluter linjegravar enligt Hakon Ahlbergs plan från omkring år 1960. Formellt är området uppdelat dels som en del av det stora kvarteret FA, dels i form av fyra mindre kvarter - LL, EB, FE, FF - även om indelningarna

Gravvård FA 151 över gruvarbetaren K.A. Holst

Gravvård FA 434 över Landshövding Bernhard Erikssons familjegrav.

Gravvård UU 66 över målaren och OS-medaljören i spjut, Erik Lundkvist.

inte alltid är visuellt tydliga. Gravarna är här från tiden 1940-tal till 1990-tal. Övriga kvarter kring dalgången präglas starkare av skogskyrkogårdskaraktär - CA, LA, UC, FG - och är från 1960-talet och framåt enligt planerna av Hakon Ahlberg respektive Peder Melin. De nyaste gravarna är här utplacerade i raka linjer i en gles och öppen tallskog. På nordligaste delen av kyrkogården finns ett kvarter (UA) för urnor med gravvårdar i form av mindre hällar, som ligger i parallella snedställda rader med rygghäckar. I södra delen av dalgången, nära vattendraget, ligger minneslunden, anlagd på 1980-talet enligt plan av Peder Melin, Landskapsarkitekterna Söderblom & Palm i Falun. Här finns även askgravplatser, i form av sex stycken stenramar med sex hörn i varje ram.

I sydöstra delen av kyrkogården finns kvarteret FD, Gamla kyrkogården, helt skild från övriga delen av kyrkogården och ritad av arkitekt Erik Fant. Hit fördes från den första kyrkogården i början av 1950-talet merparten av stoften med tillhörande gravvårdar.

Gravvårdars utseende

Utformningen av gravvårdarna reglerades genom kyrkogårdsnämnden i Grängesbergs församling. Vi har dock inte kunnat återfinna bestämmelserna. (Bergslagsposten 1959-06-19, tidningsklipp i Grängesbergs kyrkoarkiv O 1 b:1).

Angående inskriptioner på gravstenar antog kyrkogårdsnämnden 1942 bestämmelser att på gravstenarna skulle upptas namn, födelse- och dödsdag på samtliga i graven jordade samt även den bostad där de i livstiden varit bosatta. Efter en begäran 1951 att kraven på att ange bostadsort var orimlig då det tätbebyggda Grängesberg saknade bynamn, ändrades bestämmelserna så att ”vedertagna bynamn om möjligt skulle utsättas”. (Kyrkogårdsnämndens protokoll 1951-11-28.) Även om bostadsområden och olika delar av tätorten Grängesberg i verkligheten har namn förekommer geografiska namn i sparsam utsträckning på gravvårdarna framför allt från decennierna kring mitten av 1900-talet. Nuvarande riktlinjer för gravplatsers och gravvårdars utseende är antagna av kyrkorådet.

Gravvård på kvarteret FD med inventeringsnummer 27, över Skjutaren Erik Aug. Brandberg

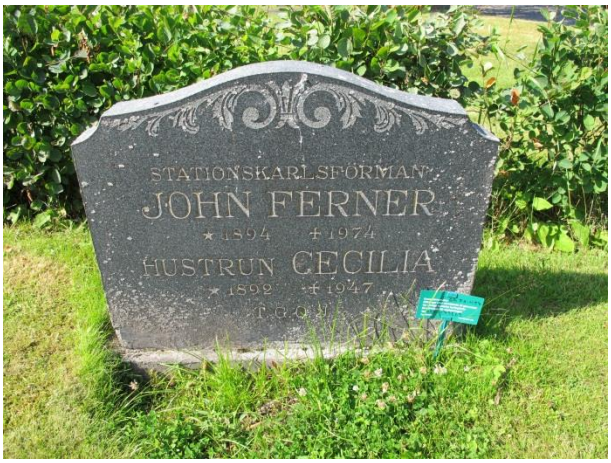

Gravvård FE 427 över Stationskarlsförman John Ferner.

Gravvård FC 155 över Gruvförman Gunnar Jansson.

Plantering och växtlighet

De huvudsakliga planteringarna i Wahlmans plan var alléer av björk eller alm efter vägarna på platån i öst-västlig riktning samt sammanbindande kring familjegravsområdet söder om kapellet. Kring honnörsgården förordade Wahlman något tuktad oxel i tätt buskage. Liknande formbundna boskéer av klippt oxel föreslogs kring gravplatserna medan häckar av liguster förordades i familjegravsområdet.

På platåområdet idag är träd främst placerade utanför kvarteren, medan häckar är den mest framträdande vegetationen inom kvarteren. Endast de östra och sydligaste kvarteren har träd inom kvarteret. Häckarna utgörs främst av måbärshäckar, men även hagtorn och rosenspirea förekommer. Huvudvägens björkallé är ett dominerande inslag.

Kvarter FF med måbärshäckar.

Kvarter UU med formklippta buskar och häckar.

Byggnader

I Wahlmans ursprungliga förslag till kyrkogård från 1921 finns inritat ett begravningskapell av huggen gråsten. Ritningarna till kapellet omarbetades flera gånger och byggnaden stod slutligen klar 1932. Som nämnts tidigare har kapellet en framträdande placering. Det är orienterat i nord-sydlig riktning med ingången i söder i en kupolformad nisch. Byggnaden är högrest och smal, slätputsad och ljusgult avfärgad med flackt sadeltak av svartmålad plåt. Högt på varje långsida finns tre smala rundbågade fönster i rad. Sylvia Ingemarsdotter har gett följande karakteristik av byggnaden: ”En kylig klassicistisk dräkt, tidstypisk för 20-talsklassicismen som poängterade yta och volym framför dekorativ ornamentik.” (Ingemarsdotter s16.) En låg tillbyggnad med platt tak sträcker ut sig i väster.

Kapellet uppfördes 1932.

Bakom kapellet finns en ursprunglig, långsträckt byggnad med mörka träportar. Denna användes ursprungligen som likbod. Öster om kapellet ligger två byggnader med personalutrymmen, kontor och garage. Dessa byggnader är lågmält uppförda i ett plan med panelklädda fasader i vitt.

Den ursprungliga likboden.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården

Grängesbergs kyrkogård anlades i början av 1920-talet efter en storslagen plan upprättad av en av Sveriges mest kända arkitekter; Lars Israel Wahlman. Anläggandet understöddes av ett av Sveriges vid tiden mest betydelsefulla företag, Grängesbergsbolaget, TGO. Kyrkogården har präglats av Wahlmans idéer om hänsyn till platsens topografi och uppdelningen i en stramare plan del och en mer kuperad del med karaktär av skogskyrkogård. Wahlman företrädde idéer som var nya inom kyrkogårdskonsten. Liknande idéer ligger också bakom utformningen av den uppmärksammade Skogskyrkogården i Stockholm som till del invigdes året innan arbetena påbörjades med Grängesbergs kyrkogård.

På Grängesbergs kyrkogård bär ännu idag den äldsta delen, den västra platån, en stram men också monumental prägel i enlighet med Wahlmans plan. En betydande del av skogskyrkogårdsdelen är däremot formad efter de planer som upprättades av en annan känd kyrko- och kyrkogårdsarkitekt, Erik Fant. Kyrkogårdens olika utbyggnadsskeenden är möjliga att överblicka och läsa i landskapet. Till kyrkogården har också flyttats en stor mängd gravar från den första kyrkogården. Grängesbergs kyrkogård speglar, på ett ovanligt och till del unikt sätt, den snabba omvandling som gruvsamhället genomgick strax före och under den svenska folkhemsepoken. Det stora området, den storslagna planeringen, de goda ekonomiska förutsättningarna för etableringen av den nya kyrkogården och arkitekturens liksom många gravvårdars monumentala karaktär berättar om det mönstersamhälle som formades i Grängesberg i och med folkhemsepoken. De största gravvårdarna berättar om företrädare för folkrörelser och fackföreningar - inte om gruvägarnas företrädare. Grängesbergs kyrkogård har i sin helhet ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Utsikt över kvarter LB.

Utsikt över kvarter FA med kapellet i bakgrunden.

KVARTER OCH GRAVVÅRDAR

I kapitlet beskrivs och bedöms samtliga kvarter på Grängesbergs kyrkogård och riktlinjer för den fortsatta skötseln och hantering av återlämnade gravar ges.

Utsikt över kvarter FC.

Vissa kvarter tillhör kyrkogårdens yngsta delar och har därför inget eget, fristående kulturhistoriskt värde. Därför är det inte, ur ett antikvariskt perspektiv, nödvändigt med speciella riktlinjer för bevarande. De yngsta kvarteren ingår dock som en del i helheten på kyrkogården. Det är därför viktigt att de utvecklas och förändras med hänsyn till de kulturhistoriska värden som finns i omgivande kvarter, samt med hänsyn till de lanskapsarkitektoniska strukturer med vilka de anlagts. Därför beskrivs även dessa kvarter för att ge en översiktlig bild av hela kyrkogården, samt för att vara ett stöd i framtida uppdateringar av denna kulturhistoriska inventering.

Alla stenar som plockas bort, oavsett orsak, bör fotograferas innan deponi.

Utsikt över minnes- och askgravlund samt kvarteren CA, LA och FF.

Kvarter LB

Beskrivning

Kvarteret LB ligger längst västerut på kyrkogården och är därmed det första kvarteret innanför stora entrén och även det äldsta, anlagt i enlighet med Wahlmans ursprungliga plan för området med kvarter för ensamgravar. Den genomgående entrévägen, kantad av en späd björkallé, delar kvarteret i två delar. Gravarna ligger i rader på ömse sidor om gången, i form av c:a 25 rader med början 1923 till och med 1950-talet. Raderna skiljs från varandra genom låga rygghäckar av måbär. Varje gravplats rymmer en eller två gravar. Från 1920- och 30-talet dominerar mindre gravvårdar av granit eller diabas stående på högkant med tjockare bas. Flertalet har rundad eller toppig överkant. Mindre hällar av granit, kvadratiska eller i form av bokuppslag, förekommer från 1930-talet och dominerar från och med 1950-talet. Stenarna ger ett mycket enhetligt intryck då de har ungefär samma kulör och ytbehandling, även om höjderna varierar något. Den mörka kulören finns naturligt hos diabasen men har i övrigt till stor del blivit ett faktum genom smuts och lavar. Enstaka stenar har flyttats från den äldre kyrkogården. Kvartersytan är gräsbevuxen och gångar mellan raderna saknas.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter LB markerat i rött.

Utsikter över kvarter LB:s södra sida.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret hör till ett av de ursprungliga i Wahlmans plan och är mycket välbevarat. De små gravvårdarna berättar om hur de lägre sociala kategorierna på gruvorten såsom arbetarklass, vissa hantverkare och lägre tjänstemän begravdes under första hälften av 1900-talet. Kvarteret representerar i huvudsak därmed andra samhällsskikt än det närliggande kvarteret FA, som företrädesvis har stora, imponerande gravvårdar över mer besuttna personer. Genom att begravningar ägde rum i fyra årtionden från och med 1920-talet speglar gravvårdarna tydligt hur modet växlade före och efter folkhemsepoken. De västligaste delarna från 1920- och 1930-talen domineras av de låga stående stenarna medan de östligaste delarna från 1940- och 1950-talen på motsvarande enhetliga sätt domineras av de mindre hällarna. Både konsthistoriska och lokalhistoriska skäl motiverar att kvarteret har mycket högt kulturhistoriskt värde.

Riktlinjer

- ✓ Det enhetliga intrycket är mycket viktigt för upplevelsen och för avläsbarheten av kvarterets ålder. För att inte utarma enhetligheten och upplevelsevärdet bör nya gravvårdar i utseende och material ansluta till befintliga gravvårdar.
- ✓ Gravar från 1945 eller tidigare bör bevaras på plats. De flesta stenar kan återanvändas genom omslipning eller vändning. En recycling-symbol bör då användas.
- ✓ Stenar med titlar bör inte återanvändas. Se nedanstående lista.

Speciellt utpekad gravvård

Grav-plats	Namn på sten	Årtal på sten	Orsak till kulturhistoriskt värde	Kultur-historiskt värde
LB 410	Sömmerskan Maria Jansson	1939	unik titel (kvinnlig), gravvård gjuten i betong	Mycket högt

Utsikt över kvarter LB:s norra sida.

Kvarter UB

Beskrivning

Kvarter UB är ett urngravskvarter i nordvästra delen av kyrkogården, alldeles bredvid järnvägen. Kvarteret är anlagt enligt en plan som kan vara ritad av signaturen B. S. år 1977. Stenarna står tätt i fem rader. Raderna längs ytterhäcken är stående medan stenarna inne i kvarteret är hällar. Mårbärshäckar följer raden med gravar. Stenarna är främst från 1980-2010. Kvarteret har inga gångar utan är endast gräsbevuxet.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter UB markerat i rött.

Kulturhistorisk bedömning

Området är ett av de yngre på kyrkogården och har därför ännu inget eget kulturhistoriskt värde. Kvarteret är väl inpassat i den omgivande miljön. Området är nedtonat och påverkar inte det intilliggande äldre kvarterets kulturhistoriska värden negativt.

Riktlinjer

Även i fortsättningen bör gravvårdar utformas diskret och lågmält i samma storlek som befintliga gravvårdar.

Kvarter UB från öster.

Kvarter FA & LL

Beskrivning

Kvarter FA är det största kvarteret på kyrkogården och innehåller c:a 740 gravar. Kvarteret breder ut sig framför kapellet och omfattar merparten av Wahlmans ursprungliga plan från 1921 med kvarter för ensamgravar respektive för familjegravar längs vägarna i sydlig respektive sydvästlig riktning. Den östliga delen av kvarteret nedanför platån anlades utifrån arkitekt Fants generalplan från 1947. Platån avslutas i öster med en imponerande terrassmur av huggen granit med tre trappor varav den sydligaste är av monumental karaktär (se sid 15).

En av kyrkogårdens större asfaltsbelagda vägar bildar nord-syd axeln mellan planen framför kapellet och ned till den södra skogskyrkogården. Från huvudentrén i väster längs sydvästra kanten sträcker sig en grusgång österut till terrassmuren. Den korsas av en annan grusgång i nord-sydlig riktning. I det östliga senare och lägre området finns gångvägar av skifferplattor. Hela kvarteret omgärdas av häck, men har endast några få låga rygghäckar inom kvarteret. Några enstaka björkar finns inom kvarteret, i övrigt är kvarteret mycket öppet och helt plant.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter FA markerat i rött och LL i blått.

Utsikter över kvarter FA.

Det är en stor variation i gravvårdarnas utseende. Inom kvarteret finns några av kyrkogårdens största och högsta gravvårdar, samt kyrkogårdens samtliga sandgravar. Sandgravarna omgärdas av stenram, gjutjärnsstaket eller häckar. Även några andra gravar omgärdas av staket. Gravvårdarna av imponerande storlek är ofta familjegravar: de äldre från 1920-talet vanligen högre stående; de senare från 1930-talet med låga men breda gravstenar, inte sällan med stenramar. De största gravarna ligger längs gångarna och framför allt på båda sidor av den nord-sydliga axeln, i enlighet med Wahlmans plan.

Inom kvarteret finns många gravvårdar med titlar som berättar dels om gruvsamhällets medelklass såsom köpmän, tjänstemän vid gruvan, lärare, hantverkare med flera kategorier. Dels högre skikt av arbetarklass såsom gruvarbetare, fackliga förtroendemän, förmän vid gruvan och gruvbolagets järnvägsförvaltning TGOJ. Några av de största stenarna utmärker gravar för förtroendemän vid Svenska gruvarbetarförbundet avdelning 1, Grängesberg. I en gemensam grav ligger de sex offren för en sprängolycka på Dynamitfabriken 1926.

Kvarter LL är ett av kyrkogårdens minsta och består endast av en enda rad i nord-sydlig riktning, mellan kvarter FA och FF, och är en del av arkitekt Hakon Ahlbergs plan från 1960. Gravarna ligger på en terrass i en sluttning.

Utsikter över kvarter FA.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret FA ingår i den av Wahlman ursprungligen ritade kyrkogården. Den är medvetet arkitektoniskt uppbyggd med de största gravarna i axial sammankoppling med kapellet.

Av gravvårdarna är många sandgravar samt gravar med inhägnader. Detta är exempel på en försvinnande form av gravskick, vilket gör dessa gravvårdar extra värdefulla i ett kulturhistoriskt perspektiv. Påkostade tidstypiska gravar finns också. Gravvårdarna berättar om ett gruvsamhälle med en etablerad medelklass och en från och med folkhemsepoken mer välmående arbetarklass, där gruvarbetare hade bättre lön än många andra arbetarkategorier. Familjegravarnas utbredning under samma epok var en allmän trend i landet.

Kvarteret LL är förvisso tillkommet utifrån den kände arkitekten Hakon Ahlbergs plan men har i sig inga större kulturhistoriska värden. Inga gravvårdar inom detta kvarter har bedömts ha särskilt kulturhistoriskt värde.

Utsikter över kvarter FA och kapellet.

Riktlinjer

- ✓ De gravvårdar som markerar den axiala gången från kapellet bör bevaras i ursprungligt skick.
- ✓ Den gemensamma graven för sprängolyckans offer bör bevaras.
- ✓ Samtliga sandgravar bör bevaras. Om det endast är sandtäckningen som graven är utpekad för kan stenen återanvändas. Om stenen är utpekad bör gravvården bevaras i sin helhet.
- ✓ Sandgravarna bör rensas så att de inte växer igen.
- ✓ Den monumentala terrassmuren och trapporna bör bevaras och vårdas så att de inte förfaller.

Speciellt utpekade gravvårdar inom kvarter FA

Sandgravar

Grav-plats	Namn på sten	Årtal på sten	Orsak till kulturhistoriskt värde	Kultur-historiskt värde
FA 24	Carl Joh. Andersson	1920	sandgrav, unik sten -gjuten	Mycket högt
FA 29	K. W Rosendahl	1940	sandgrav	Högt
FA 54	Karl Hedberg	1940	sandgrav	Högt
FA 58	P. D Roséns	1940	sandgrav	Högt
FA 61	Ernfrid Nordströms familjegrav	1940	Sandgrav, tidstypisk sten	Mycket Högt
FA 63	A.G. Höglund	1940	sandgrav	Högt
FA 67	Rundbergs vilorum	1929	sandgrav	Högt
FA 68	Johan Skoglunds familjegrav	1945	sandgrav	Högt
FA 81	N. Halvarssons familjegrav	1934	sandgrav, stenen inte ursprungligen tillhörig till sandgrav?	Högt
FA 84	Vilorum för makarna Axel och Emelie Andersson	1939	sandgrav	Högt
FA 87	Axel Björkegrens familjegrav	1929	Sandgrav, tidstypisk sten	Mycket högt
FA 95	A.G. Nyholms	1926	sandgrav, ovanlig sten: gjuten	Mycket högt
FA 96	Daniel Perssons familjegrav	1929	Sandgrav, tidstypisk sten	Mycket högt
FA 97	Erik Uno Ruhlin	1936	sandgrav	Högt
FA 99	Järnhandlanden E. G. Reimer	1928	titel, sandgrav	Mycket högt
FA 100	Klara och Emil Sandgren	1929	sandgrav	Mycket högt
FA 102	Skomakarmästare J. Svenssons familjegrav	1930	titel, sandgrav	Högt
FA 104	P. E. Perssons familjegrav	1925	sandgrav	Högt
FA 106	Erik Andersson	1927	sandgrav, gjutjärnsstaket	Mycket högt
FA 108	Nils Perssons familjegrav	1926	sandgrav	Högt
FA 112	Otto Bondes familjegrav	1929	sandgrav	Högt
FA 114	Gruvfogde Joh. Hedbergs familjegrav	1928	titel specifik för Grängesberg, sandgrav	Mycket högt
FA 128	P. W. Bergs familjegrav	1935	sandgrav	Högt
FA 129	Kassören Erik Berg, Inskription: ”Svenska Gruvindustriarbetarföbundets medlemmar reste vården”,	1926	titel, inskription specifik för Grängesberg, sandgrav (omgärdas av häck).	Mycket högt
FA 142	Målarmästare Oskar Eriksson	1937	titel, sandgrav	Mycket högt
FA 149	Linkontrollör E. A. Perssons familjegrav	1936	titel specifik för Grängsberg, sandgrav, modernistisk sten	Mycket högt
FA 151	Gruvarbetaren K.A. Holst	1936	titel specifik för Grängesberg, sandgrav	Mycket högt
FA 156	Hjalmar Janssons familjegrav	1937	sandgrav	Högt
FA 161	A.F. Anderssons familjegrav	1937	sandgrav	Högt
FA 166	Maskinförman Wilh. Dahlströms familjegrav	1935	titel specifik för Grängesberg, sandgrav	Mycket högt
FA 176	Handlare A.G. Johansson	1936	titel, sandgrav	Mycket högt
FA 179	Maria och Erik Lundvall	1939	sandgrav	Högt
FA 181	F.A. Hedins familjegrav	?	sandgrav	Högt
FA 192	Banmästare Fröjds familjegrav	1933	titel, sandgrav	Mycket högt
FA 198	Lokförman C.F. Pryss	1943	familjegrav, sandgrav	Mycket högt
FA 199	Karl Söderlunds familjegrav	1934	sandgrav	Högt

FA 207	Th. Olssons familjegrav	1928	Sandgrav, tidstypisk sten	Mycket högt
FA 208	Erik A. Olsson	1928	sandgrav	Högt
FA 212	K. G. Ramqvist	1931	sandgrav	Högt
FA 216	Polisuppsyningsman C. W. Janssons familjegrav	?	titel, sandgrav	Mycket högt
FA 222	K. Ledins familjegrav	1939	sandgrav	Högt
FA 235	Johan Karlssons familjegrav	1934	sandgrav	Högt
FA 243	A.G. Sätterlund	1943	sandgrav	Högt
FA 245	J.L. Persson	1942	sandgrav	Högt
FA 251	Karl Anderssons familjegrav	1935	sandgrav	Högt
FA 257	Folkskolläraren Bernh. Johansson,	1933	titel, sandgrav	Högt
FA 259	C.L. Wallin	1934	sandgrav	Högt
FA 260	Johan Johansson	1935	sandgrav (misskött vid inventeringstillfället)	Högt
FA 261	Erik Halvarssons familjegrav,	1935	sandgrav	Högt
FA 289	K. F. Bloms familjegrav	1977?	sandgrav	Högt
FA 296	J.G. Nyholms familjegrav	1943	sandgrav	Högt
FA 300	A. Klings vilorum,	1941	sandgrav	Högt
FA 364	Oscar Jonsson	1940	sandgrav	Högt

Övriga gravar

Grav-plats	Namn på sten	Årtal på sten	Orsak till kulturhistoriskt värde	Kultur-historiskt värde
FA 1	Byggmästaren Gustav Persson	1923	titel	Högt
FA 13	Salomon Hofström	1923	Ålder på sten	Högt
FA 25	Axel Persson	1927	Ålder på sten, tidstypisk sten	Högt
FA 35	Till minnet av plikttrogna arbetare fallna på sin post vid explosionsolycka i Grängesbergs dynamitfabrik den 27 maj 1926.	1926	betydelsefull lokalhistoria då den berättar om en stor olycka kopplad till gruv-verksamheten, tidstypisk sten, inhägnad av kedjor.	Mycket högt
FA 60	O. G. Svenssons familjegrav	1929	Ålder på sten, tidstypisk sten	Högt
FA 90	Aug. Törn familjegrav	1929	Ålder, tidstypisk sten	Högt
FA 92	Förrådsförvaltare Ivar Hultins familjegrav,	1925	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt
FA 103	C.F. Blommengrens familjegrav	1929	Ålder, tidstypisk sten	Högt
FA 121	Gruvförman K.A. Andersons familjegrav,	1931	titel, mycket stilren gravvård	Mycket högt
FA 155	Anders Eriksson	1937	järnstaket	Högt
FA 168	Kyrkovaktmästare Rickard Svenssons familjegrav,	1935	titel, stenram, unik gravvård	Mycket högt
FA 186	Kusken C.F. Lindbergs familjegrav,	1933	titel	Mycket högt
FA 202	Karl Hjalmar Eklund, inskription: Till minne av / Initiativtagare till Barnens dag i Grängesbergs år 1901 / Sällskapet Evighet och Vänskap reste vården,	1932	inskription	Mycket högt
FA 256	Stationsinspektör K. E. Svensson,	1934	titel	Mycket högt
FA 270	Förrådsförvaltare Karl Jansson,	1938	titel specifik för Grängesberg, stenram	Mycket högt
FA 272	Rättare C.E. Eriksson	1944	titel, ålder	Mycket högt

FA 291	K. E. Anderssons familjegrav,	1931	unik sten –av malmen som slog ihjäl den döde	Mycket högt
FA 293	Per-Wiktor och Augusta Larsson,	1932	tiden mycket modernt typsnitt	Mycket högt
FA 306	Förman Bror Pettersson	1942	titel, ålderdomlig dekor	Mycket högt
FA 324	Lokförare C.W. Andersson	1942	titel, representativ sten	Mycket högt
FA 337	Nykterhetskämpen och ungdomsledaren Arvid Johansson,	1947	titel specifik för Grängesberg, lokalhistoria	Mycket högt
FA 349	Elmontören C. Napoleon Gustavsson	1944	titel, modernistisk sten från 1940-talet	Mycket högt
FA 354	Montör Oskar Karlsson,	1943	titel	Mycket högt
FA 402A	Karlssons familjegrav	1950	gravvården flyttad från gamla kyrkogården	Mycket högt
FA 405	Maskinist A.G. Andersson	1946	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt
FA 420	Förtroendemannen N. P. Hansson,	1945	titel, stor monumental gravvård tidstypiskt modernistisk	Mycket högt
FA 427	Stationskarlsförman John Ferner,	1947	titel, T.G.O.J på stenen	Mycket högt
FA 430	Förman K. J. Back,	1946	titel	Mycket högt
FA 434	Landshövding Bernh. Erikssons familjegrav	1946	titel, känd person, specifik dekor för titeln	
FA 404	Jordbruksarbetaren P.E. Perssons familjegrav	1946	titel, ovanlig titel	Mycket högt
FA 408	Gruvförman Joh. Nicolaus Frisk familjegrav	1946	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt
FA 411	Fotograf Adolf Blomkvist	1945	titel, lokalhistoriskt intresse	Mycket högt
FA 414	J.E. Stålbergs familjegrav	1946	ovanlig sten –gjuten	Mycket högt
FA 443	Bryggaren Albert Eklunds familjegrav	1947	titel, lokalhistoriskt intresse	Mycket högt
FA 465	K.A. Nygren, Ränngruvfallet	1948	ortnamnet	Mycket högt
FA 524	Alb. Andersson	1950	T.G.O.J:s logga på gravvården	Mycket högt
FA 568	Ingenjören Nils Enstam	1951	titel	Mycket högt
FA 601	Bokförare Gustaf Wesström	1954	titel	Mycket högt
FA 614	Gruvförman Aug. Sandblad	1951	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt
FA 662	Gruvfogde Karl Johan Sandin	1956	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt
FA 725	Gruvförman Karl-Erik Eriksson	1955	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt

Kvarter UU

Beskrivning

Kvarter UU är en urnlund sannolikt ritad av Erik Fant och färdigställd 1953. Det är placerat öster om kapellet och planerat som en liten park. Kvarteret består av raka linjer i en L-form, med halvcirkelformad avslutning i öster. Inom kvarteret finns två vattenspeglar i små runda fontäner, samt fyra toppiga idegransbuskar. Kvarteret har smala stigar av svarta skifferplattor. Hela kvarteret omges av häck av rosenspirea. Kvarteret har både stående gravvårdar och hällar. De stående gravvårdarna finns i ytterrader, medan hällarna ligger längre in i kvarteret.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter UU markerat i rött.

I UU är Erik Lundqvist, guldmedaljör i spjutkastning vid olympiska spelen i Amsterdam 1928 begraven.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret är väl planerat och fortfarande sammanhållen i en enhetlig stil så som det var när det skapades. Kvarterets kulturhistoriska värde ligger främst i dess helhet och struktur, och det finns endast ett fåtal enskilda gravar av kulturhistoriskt värde.

Kvarter UU med kapellet i bakgrunden.

Kvarter UU.

Riktlinjer

Kvarterets struktur bör värnas. Stenarnas utformning bör även fortsättningsvis ta hänsyn till gravvårdens placering inom kvarteret –höga stenar i ytterkant och hällar innanför.

Speciellt utpekade gravvårdar

Grav-plats	Namn på sten	Årtal på sten	Orsak till kulturhistoriskt värde	Kultur-historiskt värde
UU 31	Förtroendeman Vilhelm Isaksson	1971	titel	Mycket högt
UU 59	Lokförare David Söderquist	1962	titel	Mycket högt
UU 61	Banbiträde Axel Eriksson	1962	titel	Mycket högt
UU 66	Målaren Erik Lundkvist	1963	titel, symbol i form av OS-ringar, lokalhistoria, personhistoria	Mycket högt
UU 89	Trafikbiträde Tor Olsson	1965	titel	Mycket högt
UU 164	Banvakt Olle Nordström	1968	titel	Mycket högt
UU 220	Gruvfogden Harald Andersson	1971	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt

Kvarter UA

Beskrivning

Kvarteret är det nordligaste, och beläget öster om personalbyggnaderna. I kyrkoarkivet finns en plan för denna urnlund utförd av kyrkvaktmästare Erland Eriksson 1970. Rader av urngravar är utlagda snett mot den asfalterade gången. Raderna är dubbla med rygghäckar av måbär. Längs gången finns korta häckar med rosenspirea. Gravvårdarna består endast av hällar.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter UA markerat i rött.

Kulturhistorisk bedömning

Området är ett av de yngre på kyrkogården och har därför ännu inget eget kulturhistoriskt värde. Kvarteret är väl inpassat i den omgivande miljön. Området är nedtonat och påverkar inte det intilliggande äldre kvarterets kulturhistoriska värden negativt.

Riktlinjer

Även fortsättningsvis bör gravvårdar utformas diskret och lågmält i samma storlek som befintliga gravvårdar.

Kvarter UA från söder.

Kvarter EB & FE

Beskrivning

Kvarter EB och FE ligger i kyrkogårdens nordöstra del och är ett av de minsta kvarteren. Raderna är korta, endast sex gravplatser i dubbla rader åtskilda av häck. Raderna är radiellt utlagda och följs av en randkrattad grusgång i ytterkanten. Gravvårdarna är relativt stora och breda. Gravvårdarna är enhetliga i granit, många med en assymmetrisk dekorering. Kvarteren finns inte med på arkitekt Erik Fants generalplan. De stämmer delvis, men inte helt, med en plan av arkitekt Hakon Ahlberg från tiden kring 1960.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter FE markerat i rött och EB markerat i blått.

Kulturhistorisk bedömning

Området är ett av de yngre på kyrkogården och har därför ännu inget eget kulturhistoriskt värde. Kvarteret är väl inpassat i den omgivande miljön. Området är nedtonat och påverkar inte det intilliggande äldre kvarterets kulturhistoriska värden negativt.

Riktlinjer

Även fortsättningsvis bör gravvårdar utformas diskret och lågmält i samma storlek som befintliga gravvårdar.

Kvarter FE från söder.

Kvarter FF

Beskrivning

Kvarter FF ligger öster om den stora platå där kvarter FA ligger. Kvarter FF är långsträckt från söder till norr och ligger på mjukt rundade terrasser mellan svaga sluttningar. Längst in på terrassen finns stående gravvårdar, medan hällar ligger närmast sluttningen. Majoriteten av de stående stenarna är stående på långsidan. Kvarteret avgränsas mot FA av en måbärshäck och genom kvarteret går en randkrattad grusgång. Kvarteret är utformat efter en plan av arkitekt Hakon Ahlberg kring 1960.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter FF markerat i rött.

Kulturhistorisk bedömning

Området är ett av de yngre på kyrkogården och har därför ännu inget eget kulturhistoriskt värde. Kvarteret är väl inpassat i den omgivande miljön. Området är nedtonat och påverkar inte det intilliggande äldre kvarterets kulturhistoriska värden negativt.

Riktlinjer

Även fortsättningsvis bör gravvårdar utformas diskret och lågmält i samma storlek som befintliga gravvårdar.

Kvarter FF från söder.

Kvarter FC

Beskrivning

Kvarteret är förlagt på kyrkogårdens sydvästra del och togs i bruk 1951 efter en plan av arkitekt Erik Fant. Under planeringsarbetet underströk kyrkogårdsnämnden vikten av att området gavs skogskyrko-gårdskaraktär. Hela området utmärks av gles tallskog, och gravarna är placerade i mjukt rundade linjer mellan terrasser. Gångarna slingrar sig naturligt längs terrasserna. Gravvårdarna är här både lägre stående respektive hällar. Ytterst på terrasserna är gravvårdarna hällar, medan gravlinjerna längst in består av stående breda stenar. Alla gravar är kistgravar, vilket gör att gravstenarna står ganska glest. Ungefär hälften av gravvårdarna har idag en häll.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret är väl planerat och fortfarande sammanhållen i en enhetlig stil så som det var när det skapades. Gravarna ligger organiskt utlagda i ett skogslandskap i en form av landskapsarkitektur. Kvarterets kulturhistoriska värde ligger främst i dess helhet och struktur och att det berättar något om folkhemsepokens mönstersamhälle Grängesberg. Det finns endast ett fåtal enskilda gravar av kulturhistoriskt värde.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter FF markerat i rött.

Kvarter FC från norr.

Kvarter FC från norr.

Riktlinjer

- ✓ Nya gravvårdar bör utformas med hänsyn till utformningen av befintliga vårdar i den aktuella gravraden, det vill säga antingen häll eller bred stående, i en kulör som överensstämmer med omgivande gravvårdar.
- ✓ Kvarterets strukturer, gångar och enhetlighet bör bevaras.
- ✓ Den glesa tallskogen bör skärskilt värnas, och vid nödvändiga fällningar bör nyplantering ske.
- ✓ Gångarnas organiska sträckningar bör bevaras.
- ✓ Stenlagda gångar bör bevaras liksom trappor och vattenbassäng.

Kvarter FC från öster med fontän i förgrunden.

Speciellt utpekade gravvårdar

Grav-plats	Namn på sten	Årtal på sten	Orsak till kulturhistoriskt värde	Kultur-historiskt värde
FC 31	Borrsmeden Johan Teodor Jansson	1957	titel	Mycket högt
FC 46	Stationskarl A.G. Andersson	1958	titel	Mycket högt
FC 54	Stationskarl Edvard Johansson	1958	titel	Mycket högt
FC 58	Trafikföreståndaren Axel Jacobsson	1958	titel	Mycket högt
FC 74	Gruvarbetaren Hjalmar Karlsson	1965	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt
FC 115	Illusionist Georg Swallinger	1960	titel (ovanlig)	Mycket högt
FC 155	Gruvförman Gunnar Jansson	1962	titel specifik för Grängesberg	Mycket högt

Kvarter CA & LA

Beskrivning

Kvarter CA & LA ligger väster om minneslunden och består av två små kvarter enligt en plan av arkitekt Hakon Ahlberg från tiden kring 1960. CA består av nio fack omgärdade av måbärshäckar, med fyra gravvårdar inom varje fack. Kvarter LA löper längs med dessa fack i en enkel rad. Båda kvarteren innehåller endast hällar. Det finns inga gångar inom kvarteret.

Grängesbergs kyrkogård med kvarter CA markerat i rött och LA markerat i blått.

Kulturhistorisk bedömning

Området är ett av de yngre på kyrkogården och har därför ännu inget eget kulturhistoriskt värde. Kvarteret är väl inpassat i den omgivande miljön. Området är nedtonat och påverkar inte det intilliggande äldre kvarterets kulturhistoriska värden negativt.

Riktlinjer

Även fortsättningsvis bör gravvårdar utformas som hällar i samma storlek som befintliga gravvårdar.

Kvarter CA från norr.

Askgravlund & Minneslund

Beskrivning

Askgravlunden och minneslunden ligger i kyrkogårdens södra del. Lundarna ligger i en öppen parkyta, omgiven av buskage, häckar och tre dammar. Inga gångar leder in i området, det täcks helt av gräsytor. Minneslunden består av en liten fontän i granit med en större sten med texten ”Lär oss betänka huru få våra dagar äro”. Minneslunden kan ha tillkommit efter en plan av landskapsarkitekt Peder Melin, Landskapsarkitekterna Söderblom & Palm AB, kring 1980. Askgravlunden har anlagts under senare tid och består av sex sexkantiga stensatta cirklar med sex dvärgsyréner planterade i mitten. På stenarna sitter mindre plaketter med den gravsattes namn. Inom cirklarna finns mindre planteringar närmast trädet men också en grusad yta där blommor kan placeras. Planteringen och gruset avskiljs med skifferplattor.

Kulturhistorisk bedömning

Området är ett av de yngre på kyrkogården och har därför ännu inget eget kulturhistoriskt värde. Kvarteret är väl inpassat i den omgivande miljön. Området är nedtonat och påverkar inte det intilliggande äldre kvarterets kulturhistoriska värden negativt.

Grängesbergs kyrkogård med askgravlund och minneslund markerad med röd ring.

Askgravlunden från norr.

Minneslunden från väster.

Kvarter FG & UC

Beskrivning

Grängesbergs kyrkogård med kvarter FG markerat i rött och UC markerat i blått .

Dessa kvarter är de nyaste och ingår i kyrkogårdens utvidgningsområde. Landskapsarkitekt Peder Melin upprättade kring 1980 planer för dessa kvarter men det är möjligt att just kvarter FG och UC avviker från de ursprungliga planerna. Kvarteren ligger i den glesa tallskogen i kyrkogårdens östra del. Omgivande gångar är asfalterade, och det finns inga gångar inom kvarteren. Två korta häckar genomskär kvarter FG i öst- västlig riktning. Samtliga stenar inom båda kvarteren är stående, men stående både på högkant och på långsida. Det finns c:a åtta kors i järn eller trä. Det är stor variation i form och material på gravvårdarna.

Kvarter FG från nordväst.

FG är ett kistgravområde, med endast fem raka linjer från norr till söder. Alla gravar är vända mot väster. UC ligger söder om FG och är ett urngravsområde med stenarna placerade i rader i öst-västlig riktning.

Söder om kvarteren och rakt norr om kvarter FD står ett stort kors av trä. På platsen planerades av arkitekt Hakon Ahlberg 1966 en ceremoniplats för friluftsbegravningar. Ceremoniplatsen skulle beläggas med skiffer och förses med permanent altarbord, katafalk och bänkar. Det är oklart om planen förverkligades. Idag finns där endast en runt asfaltsplan och det stora träkorset i grässluttningen.

Kulturhistorisk bedömning

Området är ett av de yngre på kyrkogården och har därför ännu inget eget kulturhistoriskt värde. Kvarteret är väl inpassat i den omgivande miljön. Området är nedtonat och påverkar inte det intilliggande äldre kvarterets kulturhistoriska värden negativt.

Riktlinjer

- ✓ Även fortsättningsvis bör gravvårdar utformas diskret och lågmält i samma storlek som befintliga gravvårdar.

Kvarter FD

Beskrivning

Grängesbergs kyrkogård med kvarter FD markerat i rött.

Kvarter FD, från början kallad Lilla kyrkogården, senare benämnd Gamla kyrkogården, består av gravar flyttade 1951-52 från gamla gravplatsen. Kvarteret ligger enskilt i södra delen av kyrkogården, i en glänta i skogen. Kvarteret har egen entré från södra parkeringen. Totalt flyttades 1 337 stoft från den första kyrkogården, varav 1 277 flyttades hit till Gamla kyrkogården, 58 till befintliga gravar på andra delar av kyrkogården och två till annan ort. Arkitekt Erik Fant har ritat Gamla kyrkogården kring en större central och genomgående grusgång, som sträcker sig från en egen entré i söder till en öppen plats på skogskyrkogården i norr. En i rät vinkel korsande grusgång skapar ett axialt system och den lilla kyrkogården får sin slutna och symmetriska form med en mindre gångväg som i ytterkant förbinder korsarmarna med varandra. Längs det yttre varvet har större familjegravar lagts och inne i de fyra korsfälten ligger ensamgravar i rader. Hela kvarteret är som en mycket flack dal och sluttar ner mot mittgången. Inom de fyra områdena finns inga gångar. En

Gamla kyrkogården från söder.

måbärshäck följer den yttre gången. Områdets avskildhet markeras tydligare genom två vitputsade grindstolpar kring södra entrén och vid norra änden de två största gravmonumenten på kyrkogården som helhet. Den ena är rest över folkskolläraren och nykterhetsmannen Johan Ahlén. Den andra över Gustaf Adolf Hedlund, förste ordförande i den första gruvarbetarfackföreningen i Grängesberg och i Sverige. I kvarteret finns också Grängesbergsjättens grav.

Gångarna är grusade och randkrattade. Ett fåtal gravar fick nya stenar vid flytten, men merparten av stenarna är från tiden omkring år 1890 till 1920-talet. Majoriteten av stenarna är stående på högkant och endast mycket få gravar har hällar. Idag är samtliga stenar mörka, men flera av dem är övervuxna med mörka lavar. Inom kvarteret finns även några enstaka trä- och järnkors.

Kulturhistorisk bedömning

Hela kvarteret har ett mycket högt kulturhistoriskt värde då det rymmer kyrkogårdens äldsta gravvårdar. Det har också en unik historia eftersom alla gravar och de allra flesta gravvårdarna är flyttade från den första kyrkogården. Kvarteret berättar således inte bara om äldre trender, gravstensformgivning och äldre titlar, utan berättar också en viktig del av Grängesbergs historia som gruvsamhälle.

Kvarter FD från sydöst.

Östra delen av kvarter FD.

Kvarter FD från nordöst.

Riktlinjer

- ✓ **Samtliga** gravvårdar bör bevaras på befintlig plats. Stenarna bör ej återanvändas eller vändas.

Speciellt utpekade gravvårdar

- **Samtliga** 216 gravvårdar inom kvarteret är utpekade med mycket högt kulturhistoriskt värde.

Gravvård för Grängesbergsjätten.

Exempel på gravvårdar på kvarter FD.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

CGK Centrala Gravvårdskommittén, 2007, *Handbok för kulturhistorisk inventering, bevarande och återanvändning av gravanordningar*

Landsarkivet i Uppsala

Grangärde kyrkoarkiv

K V Grangärde kyrkogårdsnämnds handlingar

Grängesbergs kyrkoarkiv

O 1 b:1 Handlingar angående kyrkogården 1921-1999

Visning av kyrkogården och muntliga uppgifter

Bo Andersson, Grängesberg 2013

Uppsats

Ingemarsdotter, Sylvia 2003: *Kyrkogården och gravkapellet i Grängesberg och dess arkitekt Lars Israel Wahlman. Arkitektur och historik*. Opublicerad B-uppsats i konstvetenskap, Högskolan Dalarna.

Litteratur

Larsson, Algot 1967: *Grängesbergskrönika*.

Nolin, Catharina 2008: *En svensk lustgårdskonst. Lars Israel Wahlman som trädgårdsarkitekt.*

BILAGA 1

Inventerare:_____
Datum:_____

Inventeringsblankett Grängesbergs kyrkogård

Kvarter

Storlek & läge:

Struktur (linjer, höjdskillnader):

Karaktär (gångar, häckar, träd):

Utmärkande drag (till skillnad mot andra kvarter):

Övrigt:

Grusgravar: □
Häckar: □
Asfaltgångar: □

Grusgångar: □
Övrig plantering: □

Ålder på stenar:_____

BILAGA 2

Inventeringsblankett kulturhistorisk inventering

Inventerare:_____
Datum:_____

Gravvårdar

Kyrkogård:_____ Kvarter:_____

Foton: ☐ Plats:_____

Gravplatsens omgärdning

Stenram ☐ Järnstaket ☐ Trästaket ☐ Häck ☐
Annat:

Ytmaterial

Sand ☐ Singel ☐ Gräs ☐ Stensättning/Plattor ☐
Annat (t.ex. bänkar, urnor, statyer):

Gravvård

Stående ☐ Liggande ☐ Häll ☐ Annat:_____

Trä ☐ Sten ☐ Järn ☐ Annat:_____

Inskription

Försänkt ☐ Förhöjd ☐ Metallbokstäver/platta ☐
Annat:

Beskrivning & Inskription
(Mått, material, färg)

Plantering (rabatt/låda, säsong/permanent)

Skador
(sättning, mossa, rost, vittring, flagning, spricka, avbruten)

Kulturhistorisk bedömning